Arkeologisk schaktningsövervakning

VIKA KYRKA OCH KYRKBY

vid schaktning för etablering av bergvärme vid Vika kyrka och församlingshem, RAÄ Vika 260:1 i Vika socken, Falu kommun, Dalarnas län

2018

Dalarnas museum

Arkivrapport dnr 120 & 121/18

Mattias Frisk

© Lantmäteriet i2018/00142

Dalarnas museum, Falun, 2018

Inledning

I samband med Falu pastorats planerade etablering av bergvärme vid Vika kyrka och församlingshem har arkeolog från Dalarnas museum utfört en schaktningsövervakning i enlighet med länsstyrelsens beslut dnr 431-4000-2018 samt 431-5065-2018. De berörda områdena ligger inom Vika RAÄ 260:1 vilket utgörs av Vika gamla by/gårdstomt samt Vika kyrka (bilaga 2, fig. 1 och 2). Undersökningen genomfördes i augusti månad 2018.

Kunskapsläge

I de skriftliga källorna omnämns Vika som ”Wika sochn” först 1357, men platsen i sig har anor som sträcker sig hela vägen genom förhistorien (Carlsson & Hägerman 2012). Från stenåldern finns ett tiotal fyndplatser med fynd av stenyxor och pilspetsar. Från bronsåldern står de tydligaste lämningarna att finna vid Fornäs udd med sina rösen och stensättningar strax NV om Vika kyrka. Från järnåldern gör sig lämningarna främst påminda ovan jord i form av stensättningar och gravhögar. Åtminstone tre gravfält och flertalet ensamliggande gravar finns utspridda i landskapet runt om kyrkan. Likaså återfinns flertalet blästbrukslämningar i området i form av fynd av lågteknisk järnslagg (såsom RAÄ 287, 289 och 307) vilka tillsammans med gravarna är indikatorer på att det i Vika funnits en väl etablerad bebyggelse under järnåldern, men att dessa sedan till viss del blivit bortodlade (Lögdqvist 2012).

Där Vika kyrka står idag, uppfördes sannolikt en kyrka i trä redan på 1200-talet. Det är också sannolikt att denna träkyrka ersattes av en mindre stenkyrka innan kyrkan som idag finns på platsen uppfördes under 1400-talet. Spår av dessa äldre kyrkor påträffades vid 1917 års renoveringar då grundmurstenar, lagda invid varandra utan bindande murbruk noterades. Kyrkan i sig har sedan dess sett flertalet omstruktureringar, såsom utbyggnaden av ett vapenhus i söder under 1500-talets första hälft och sakristians utbyggnad åt öst under 1762 (Johansson 1976).

RAÄ 260, Vika bytomts utbredning och avgränsning, är baserad på 1830 års storskifteskarta, men tros ha haft samma utbredning även på Tabula Geographica från 1640. Dess placering i det fornlämningsrika landskapet indikerar dock att platsen bör ha haft en lång kontinuitet, något som de få undersökningarna som företagits i Vika också visat på. 2011 genomfördes en förundersökning av prästgårdens tomt inom Vika RAÄ 260:1 (Carlsson & Hägerman 2012) varpå både medeltida lämningar kopplade till bytomten i sig påträffades, samt lämningar från yngre järnålder-tidig medeltid. Samma år genomfördes en större undersökning inom Vika RAÄ 260:1 och 359:1 vilken uppvisade cirka 180 anläggningar bestående av bland annat två vikingatida långhus och ett vikingatida grophus. Likaså påträffades en palissadliknande, medeltida hägnad samt en källare daterad till 1600-1700-tal (Lögdqvist 2012).

Syfte / Målsättning

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de fornlämningar eller delar av fornlämningen som kunde beröras genom planlagt arbetsföretag. Påträffade lämningar skulle om möjligt dateras.

Metod

Schaktningsarbetet följdes av en arkeolog. Med hjälp av en mindre grävmaskin utrustad med planskopa grävdes två schakt. De båda schakten samt de lämningar som påträffades dokumenterades skriftligt, fotograferades och profilritningar upprättades (bilaga 3). Samtliga schakt, lämningar samt de bergvärmepumprör som etablerats vid ett tidigare tillfälle, mättes in med RTK-GPS (bilaga 2).

Resultat

Schakt

Två schakt grävdes under schaktningsövervakningen, vilka presenteras i bilaga 1. Översiktsplaner över dessa presenteras i bilaga 2, fig. 3.

Schakt 1

Schakt 1 placerades invid Vika kyrka och löpte från byggnadens östra hörn och det första pumpröret, längs med dess norrsida och runt dess västra hörn där bergvärmerören skulle anslutas i kyrkoväggen. Sex anläggningar dokumenterades inom schaktet: A1, A2, A3, A4, A5 och A6 (bilaga 2, fig. 4). Schakt 1 var cirka 1 meter brett och 30 meter långt. Schaktdjup var cirka 0,5-0,7 meter vilket också var det planerade djupet för etableringen av bergvärmen. Detta innebar också att naturlig, steril mark ej påträffades samt att de påträffade anläggningarna endast undersöktes i plan. Schaktets botten utgjordes av brun-gråbrun silt (bilaga 3).

Ett cirka 0,05-0,1 meter tjockt lager rödbränd sand/silt påträffades i schaktet. Möjligt är att detta lager utgör rester av rödaktig puts eller bruk vilket skulle kunna indikera att kyrkan en gång varit rödputsad alternativt klädd i tegel, möjligen så sent som fram till renoveringarna 1774-76, då ny, vit puts påfördes på kyrkans fasad.

Schakt 2

Schakt 2 placerades invid församlingshemmet (bilaga 2, fig. 5) mellan det fjärde och femte pumpröret i en östlig sträckning för att sedan vika av mot norr och byggnaden i fråga. Tre anläggningar påträffades inom schaktet: A7, A8 samt A9. Schaktet var 1-1,5 meter brett, 17 meter långt och med ett djup på cirka 0,6-0,7 meter. Även här var djupet det avsedda för etableringen av bergvärme. Schaktets botten utgjordes till merparten av naturlig, ljusbeige silt, frånsett schaktets västra del där A8 ej grävdes ner till botten. Både matjord och den underliggande silten innehöll en sparsam mängd tegel- och takpannekross (se profil i bilaga 3).

Anläggningar
Åtta anläggningar påträffades vid undersökningen. Dessa återfinns i bilaga 1. Översiktsplaner över dessa återfinns i bilaga 2, fig. 4-5.

A1 – Stenfundament
Stenfundamentet sköt fram 0,6 meter ur schaktkanten och var 3 meter brett. Påträffades direkt under grästorven och utgjordes av upp till tre synliga lager av flacka, kantiga stenar (bilaga 3, profil 2). Flertalet stenar tycktes grovt huggna och bearbetade med en storlek av 0,2-0,5 meter. Stenarna är något glest lagda och mellan dessa fanns ett lager fin sand/silt innehållandes enstaka ben och tegelkross. Stenarna fortsatte ut i norra schaktväggen. En av de större stenarna flyttades åt öst för att göra plats åt ledningsrör medan en handfull mindre stenar avlägsnades helt. Anläggningens totala djup, lagerföljd etc. undersöktes ej på grund av det begränsade schaktdjupet.

A2 – Stenutfyllnaden
Utgjorde ett cirka 1x1,5 meter stort område och var tillsynes lagt i ett lager. Flera av stenarna var flacka och kantiga, några få stenar tycktes grovt bearbetade. En större, krossad tegelsten återfanns bland de övriga stenarna. Stenarnas storlek var mellan 0,2-0,4 meter, dock vanligen 0,2 meter och placerade i ett mörkbrun-svart siltlager. Undersöktes endast i plan.

A3 – Odefinierad anläggning
Avlång, oregelbunden form i plan. Cirka 2,6x0,8 meter stor. Dess norra halva bestod av röd silt och tegelkross medan dess södra var mer rödbrun till färgen och innehöll tegelkross och kolfragment. Anläggningen i sig tolkas som ett raseringslager. Undersöktes endast i plan.

A4 – Odefinierad anläggning
Oregelbunden form i plan. Cirka 0,4-0,5 meter stor. Fyllning utgjordes av brun silt innehållandes kol och sot. Undersöktes endast i plan.

A5 – Del av A2
Avlång form i plan. Cirka 1x0,2 meter stor. Fyllning utgjordes av svartbrun silt. I sektion var anläggningen cirka 0,05 meter djup och innehöll enstaka större stenar. Anläggningen tolkas utgöra del av A2.

A6 – Stenfundament
En cirka 6,5 meter bred anläggning vilken fyllde schaktet och vidare in i norra schaktväggen. Påträffades direkt under grästorven och utgjordes av upp till två synliga lager av sten, varav flertalet grovt huggna. Materialstorlek cirka 0,3-0,5 meter. Stenarna var något glest lagda och mellan dessa påträffades ett lager fin sand/silt samt ben och tegelkross. Åtminstone fem större stenar och en handfull mindre avlägsnades vid schaktning för att göra plats åt ledningsrör. Endast undersökt i plan.

A7 – Grop
Rundad form i plan. Cirka 0,3 meter i diameter, dock något diffust avgränsad. Fyllning utgjordes av rödbränd silt med inslag av kolfragment. 0,1m djup med en flackt skålformad botten.

A8 – Nedgrävning
Möjlig återfylld täktgrop. Okänd form i plan då endast en del var synlig i schaktet, och främst i schaktväggen. I schaktväggen var anläggningen skålformad i profil och utgjorde möjligen två nedgrävningar, sammanlagt cirka 2,5 meter bred och 0,6 meter djup (bilaga 3, profil 4). Nedgrävningens östra del, vilken torde vara den yngre, utgjordes av ljus, brun-orange, flammig silt. Den äldre, synlig i anläggningens västra del, utgjordes av mörkbrun silt. Tegelfragment påträffades vid schaktning av anläggningen.

A9 – Raseringslager
Påträffades där schakt 2 viker av mot NV. Okänd form och storlek i plan då endast en del var synlig i schaktet. Överlagrades av asfalt och bärmateriel som infiltrerat lagret och som i sin tur förhindrade dokumentation av lagret i plan. Lagrets tjocklek uppskattades till cirka 0,1-0,2 meter, bestod av brun silt och innehöll större mängder tegel- och tegelpannekross samt fragment av glaserat yngre rödgods och järnföremål (lager 3 i profil 3).

Fynd
Tegel och keramik
Av det tegel som påträffades i schakt 1 var endast tre fragment av så pass god bevarandegrad att de kunde undersökas. Inget av fragmenten togs tillvara på utan bedömdes endast i fält att vara av något ”äldre” karaktär och ej modernt. Någon mer specifik datering eller tidsinramning stod inte att ge. Samma sak konstaterades angående de två tegelfragment som undersöktes i schakt 2.

I A9, schakt 2, påträffades en större mängd tegel- och takpannekross, men också fyra fragment glaserat yngre rödgods samt två fragment flintgods. Dessa bedömdes vara av recent karaktär.

Järnföremål
I schakt 1 påträffades 21 spikar. Sannolikt utgör dessa främst kistspik. Fem av dessa tycktes vara av något äldre karaktär då de var handsmidda och hade ett karaktäristiskt större spikhuvud. Återstående 16 spikar bedömdes som klippspik och därmed yngre. En kniv påträffades vid framrensning av A3. Dess triangulära form och tvärsnitt är dock en standardform fr.o.m. järnålder fram till modern tid och kan därmed inte mer specifikt dateras. Inga järnfynd togs tillvara, utan noterades endast innan återdeponering.

Benmaterial
Inom schakt 1 påträffades 64 fragment av människoben av varierande kondition. Ytterligare ett tiotal fragment påträffades i schaktväggarna samt i grävskopa under schaktningens gång. Inga ben tillvaratogs utan dokumenterades endast översiktlig i fält innan dessa återdeponerades under stillsamma former intill A6. Benmaterialet utgjordes främst av rörben och revben men generellt sett kunde de flesta benslagen noteras. Fragmenten uppvisade på förekomsten av både unga, vuxna och äldre individer. Inga patologiska förändringar kunde identifieras i benmaterialet.

Slutsatser och utvärdering

Vika kyrka
Vid Vika kyrka gick ^{14}C-prov ej att ta från säkra kontexter, likaså kunde de fynd som påträffades ej ges mer specifika typdateringar. Slutsatserna nedan bör därför ses som tolkningar. De lämningar som påträffades invid Vika kyrka utgörs av två huvudsakliga grupper: Stenkonstruktionerna A1 och A6, samt anläggningarna A2-A5. Stenkonstruktionerna A1 och A6 var kallmurade och tycks utgöra samma typ av konstruktioner som påträffades vid 1917 års renoveringar, d.v.s. att de bör ha utgjort en del av grundmurarna till en äldre kyrka (bilaga 2, figur 6), sannolikt en medeltida träkyrka alternativt en mindre stenkyrka. Stenarnas placering visar likaså på att de hört till kyrkans äldre delar och tiden innan sakristian byggdes ut.

Anläggningarna A2-A5 låg centrerade utanför sakristian i kyrkans NÖ hörn och sannolikt utgör dessa anläggningar just rester från tiden då sakristian byggdes till under slutet på 1700-talet. Detta innebär att A2 samt A5 troligen tjänat som delen av ett mindre fundament och utfyllnad för denna tillbyggnad medan A3 och A4 är rester från själva renoveringen och fasadarbetet under samma tid, något som också styrks av de påträffade tegelstenarnas ”äldre” karaktär. Likaså kan en handfull av de handsmidda spikarna samt knivfragmentet knytas till denna fas.

De ben och de klippspik som påträffades vid schaktningen kan troligen inte knytas till någon av kyrkans byggnadsfaser eller de anläggningar som påträffades i anslutning till kyrkan, utan torde härstamma från de gravar som grävts sönder då kyrkogården arrangerats om under de senaste två-tre århundradena.

Vika Församlingshem
Likt vid Vika kyrka togs inga prover för datering från de lämningar som påträffades vid Vika församlingshem. Dessa uppfattades vara av främst recent karaktär och bedömdes därför ej som säkra att datera närmre. Som nämnts är bytomtens, Vika 260:1, utsträckning baserad på 1830 års karta och sannolikt är att de lämningar som påträffades vid schaktningen står att

knyta till denna tomt. Detta överensstämmer också med de fynd som påträffades i detta område.

Då ledningarna för etableringen av bergvärme endast skulle placeras på ett djup mellan 0,5-0,8 meter, vilket uppnåddes under övervakningen, förordar Dalarnas museum ingen vidare undersökning inom berörda ytor, men anser att eventuella framtida markarbeten i området, på grund av dess fornlämningsrikedom, bör övervakas av arkeolog. Vika kyrka har registrerats i Riksantikvarieämbetets Fornreg med nr L2018:149.

Sammanfattning

I samband med Falu pastorats planerade etablering av bergvärme vid Vika kyrka och församlingshem har arkeolog från Dalarnas museum utfört en arkeologisk schaktövervakning invid dessa byggnader. Övervakningen utfördes under två dagar i augusti 2018.

Sammanlagt grävdes 2 schakt. Invid Vika kyrka påträffades två stenkonstruktioner vilka tolkas som grundmurar för en äldre kyrkobyggnad, samt fyra anläggningar som sannolikt hör samman med sakristians utbyggnad under 1700-talets slut.

Invid församlingshemmet påträffades en större grop och en mindre grop samt ett raseringslager vilka alla bedömdes höra samman med den bytomt, RAÄ Vika 260:1, inom vilken schaktningen utfördes.

Referenser

Carlsson, E & Hägerman, B-M. 2012. Arkeologisk förundersökning i Vika kyrkby av prästgårdens tomt inuti bytomt RAÄ 260 i Vika socken, Falu kommun, Dalarna. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2012:2. Falun.

Johansson, A. 1976. Vika i historisk belysning. En berättelse om socknen, kyrkan och församlingen. Utgiven av Vika församling/Falu kyrkliga samfällighet. Falun 1976.

Lögdqvist, A. 2012. Arkeologisk undersökning i Vika kyrkby av bytomt RAÄ 260 och boplats RAÄ 359 i Vika socken, Falu kommun, Dalarna. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2012:6. Falun.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-4000-2018 & 431-5065-2018
Socken:	Vika
Fornlämning, RAÄ-nr:	Vika 260:1
Fastighet:	Vika Kyrkby 37:47 samt 2:12
Koordinater, mitten av kyrka och	N 539193,5 respektive 539156,9
församlingshem (SWEREF99 TM):	E 6708803,6 respektive 6708729,0
Höjd (RH 2000):	125 m.ö.h.
Inmätning:	RTK-GPS
Utförandetid:	180827-180828
Undersökt yta:	54 m^2
Schaktlängd:	47 meter
DM projektnummer:	1683
DM diarienummer:	120/18 & 121/18
DM foto accessionsnr:	12/2018
Arkeologisk personal:	Mattias Frisk
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs. Dokumentationsmaterialet i form av 65 foton samt profilritningar och shape- och inmätningsfiler, förvaras på Dalarnas museum.

Bilagor

- Bilaga 1 – Schakt och anläggningsdata
- Bilaga 2 – Planer
- Bilaga 2 – Profilritningar

Bilaga 1 – Schakt- och anläggningsdata

Schakt 1
Högsta höjd: 123,69 m.ö.h.
Djup: 0,5-0,7 meter.
Torv/matjord: 0,15-0,2 meter
Matjordsinblandad silt: 0,1-0,2 meter
Lager rödbränd silt: 0,05-0,1 meter.
Brun-gråbrun silt/schaktbotten:
okänd tjocklek
Storlek: 1x30 meter.
Anläggningar: A1, A2, A3, A4,
A5, A6

Schakt 2
Högsta höjd: 124,20 m.ö.h.
Djup: 0,6-0,7 meter
Torv/matjord: 0,2 meter
Matjordsinblandad silt: 0,1-0,2 meter
Därefter naturlig, ljus silt
Storlek: 1-1,5x17 meter.
Anläggningar: A7, A8, A9

A1 – Stenfundament
Högsta höjd: 122,18 m.ö.h.
Stolek: 0,6x3 meter
Materialstorlek: 0,2-0,5 meter
Djup: -

A2 – Stenutfyllning
Högsta höjd: 122,20 m.ö.h.
Stolek: 1x1,5 meter
Materialstorlek: 0,2-0,4 meter
Djup: -

A3 – Odefinierad anläggning
Högsta höjd: 122,12 m.ö.h.
Stolek: 2,6x0,8 meter
Djup: -

A4 – Odefinierad anläggning
Högsta höjd: 122,10 m.ö.h.
Stolek: 0,4x0,5 meter
Djup: -

A5 – Del av A2
Högsta höjd: 122,04 m.ö.h.
Stolek: 1x0,2 meter
Djup: 0,05 meter

A6 – Stenfundament
Högsta höjd: 122,45 m.ö.h.
Stolek: 0,7x6,5 meter
Materialstorlek: 0,3-0,5 meter
Djup: -

A7 - Grop
Högsta höjd: 121,40 m.ö.h.
Stolek: 0,3 meter
Djup: 0,1 meter

A8 - Nedgrävning
Högsta höjd: 121,11 m.ö.h.
Stolek: 2x1 meter
Djup: åtminstone 0,6 meter

A9 – Raseringslager
Högsta höjd: 121,33 m.ö.h.
Stolek: 3x? meter
Djup: åtminstone 0,2 meter

Bilaga 2. Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan. Undersökningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:50 000.

Bilaga 2. Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan. De båda undersökningsområdena inom cirkeln. Kulturlämningar markerade med blåa fält och punkter. Skala 1:10 000.

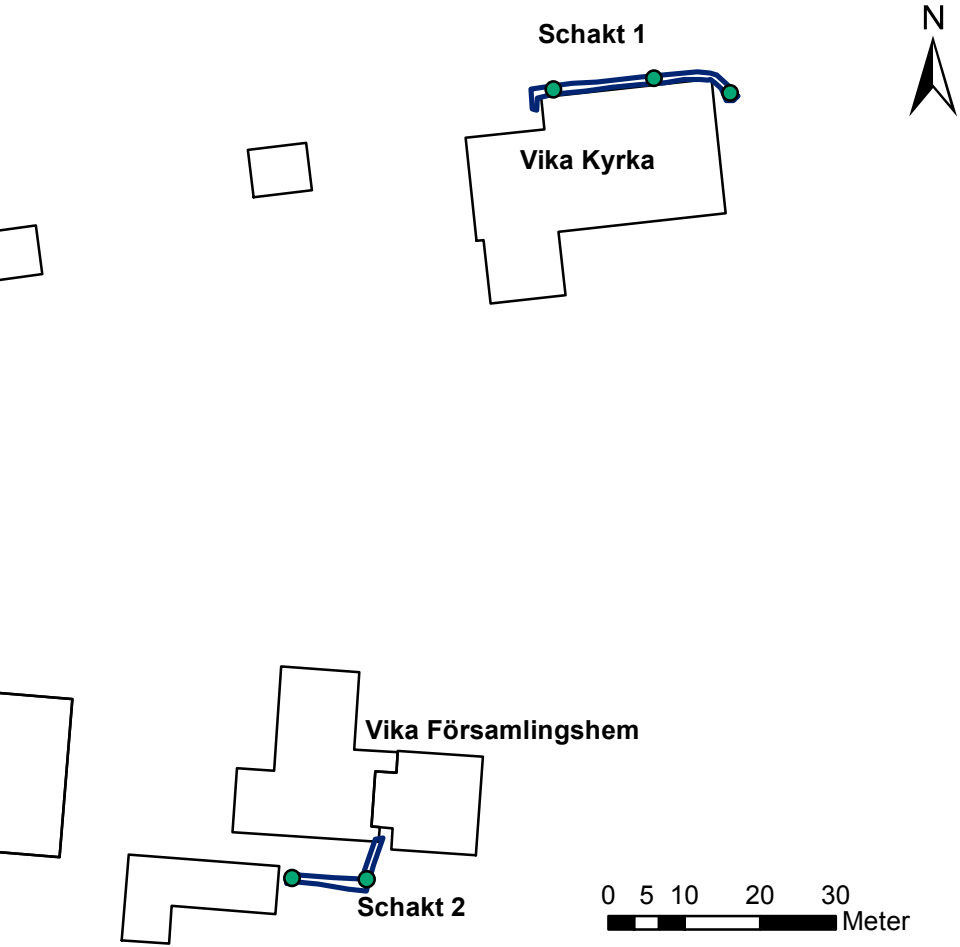

Bilaga 2. Figur 3. Placering av schakt 1 och 2 invid Vika kyrka respektive församlingshem. Bergvärmerör markerade med gröna punkter. Schakt markerade i blått. Skala 1:1000.

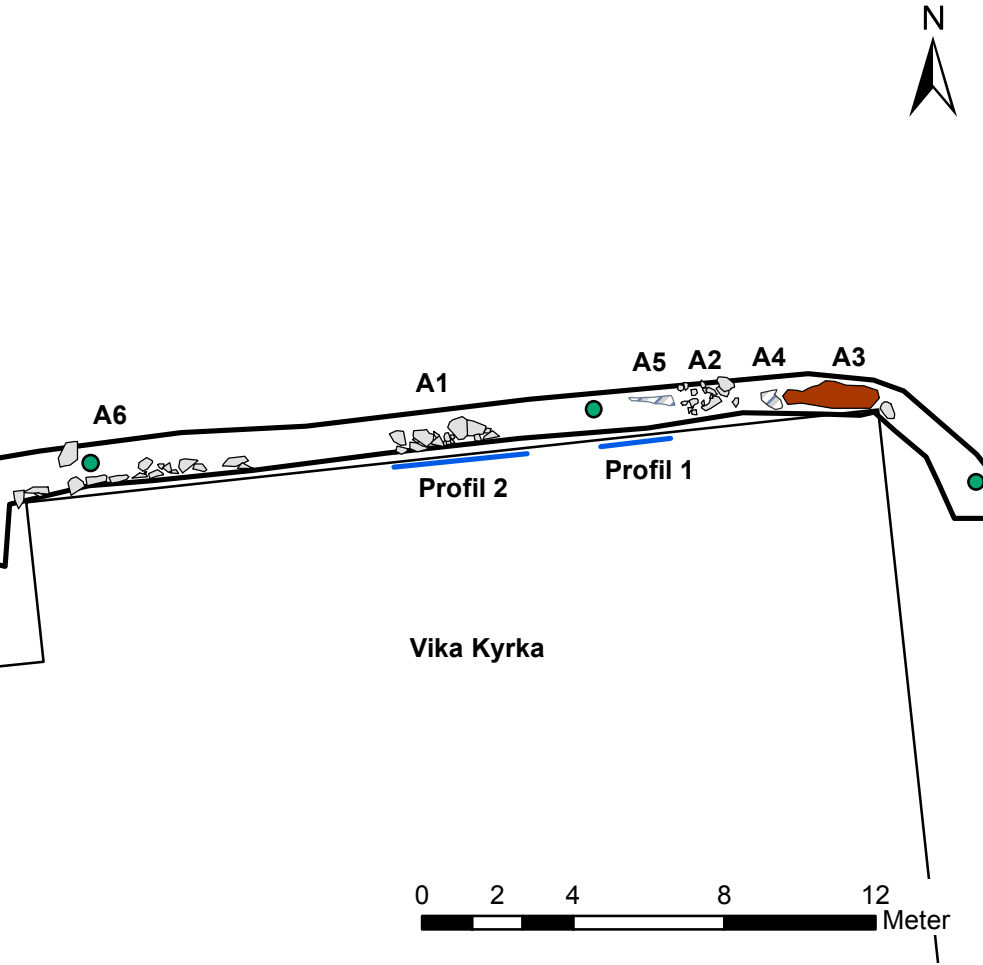

Bilaga 2. Figur 4. Schakt 1 samt A1-A6 placering invid Vika kyrka. Bergvärmerör är markerade med gröna punkter. Plats för profilritningar är markerade med blå linjer. Skala 1:200.

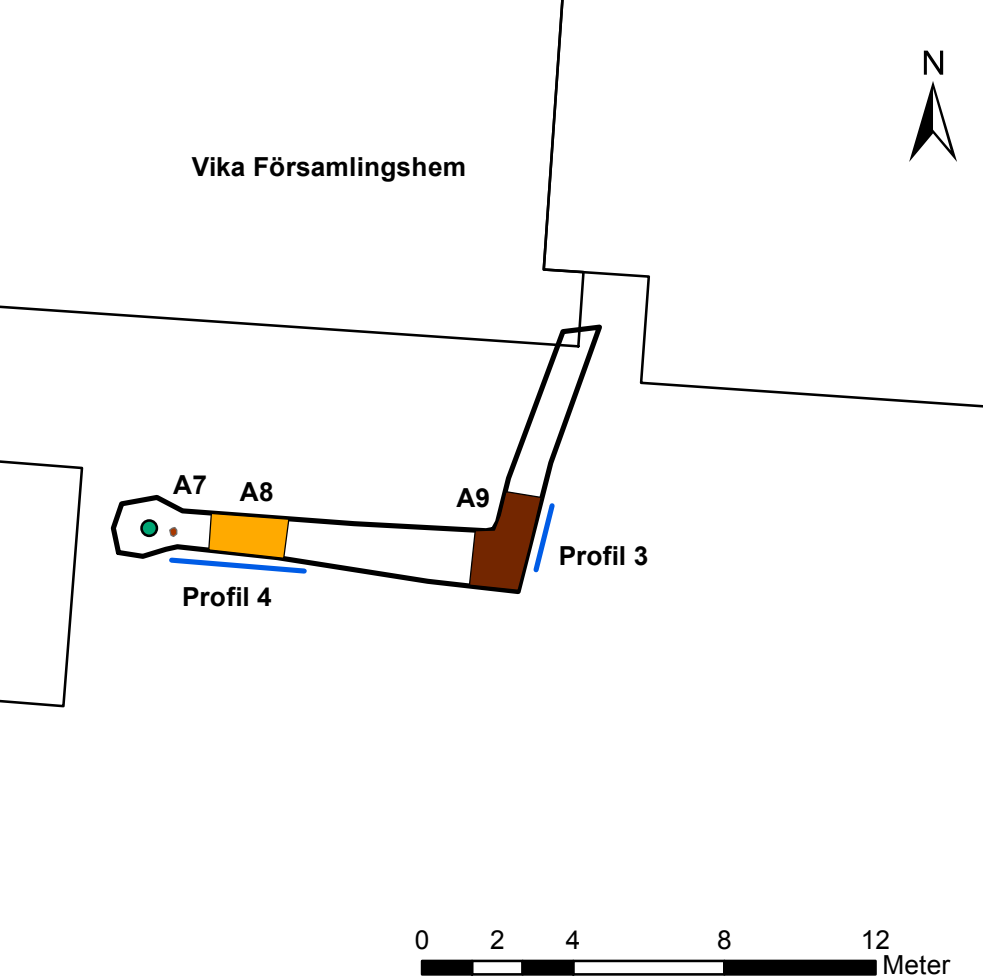

Bilaga 2. Figur 5. Schakt 2 samt A7-A9 invid Vika församlingshem. Bergvärmerör är markerade med gröna punkter. Plats för profilritningar är markerade med blå linjer. Skala 1:200.

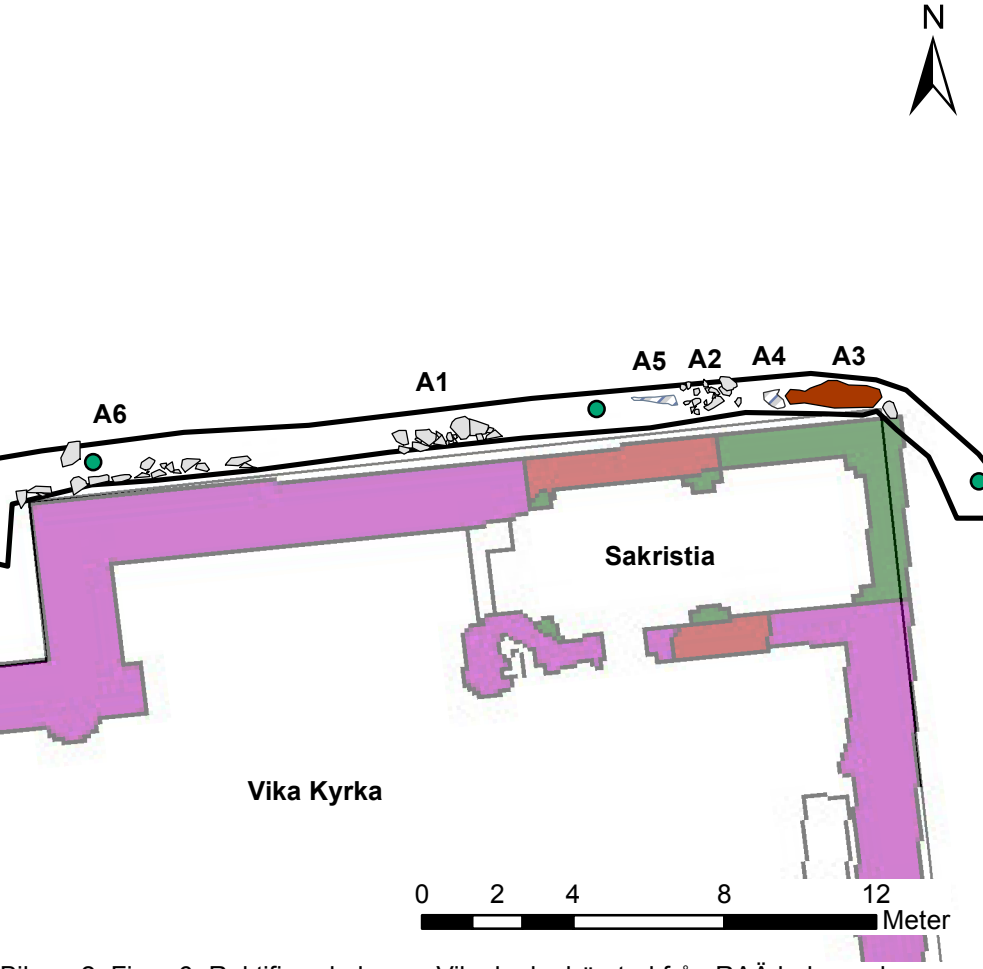

Bilaga 2. Figur 6. Rektifierad plan av Vika kyrka hämtad från RAÄ bebyggelse-register. Röda murar utgör bebyggelselämningar innan 1350. Lila murar utgör den medeltida bebyggelsen medan gröna murar visar tillbyggnaden från 1760-1860. Skala 1:200.

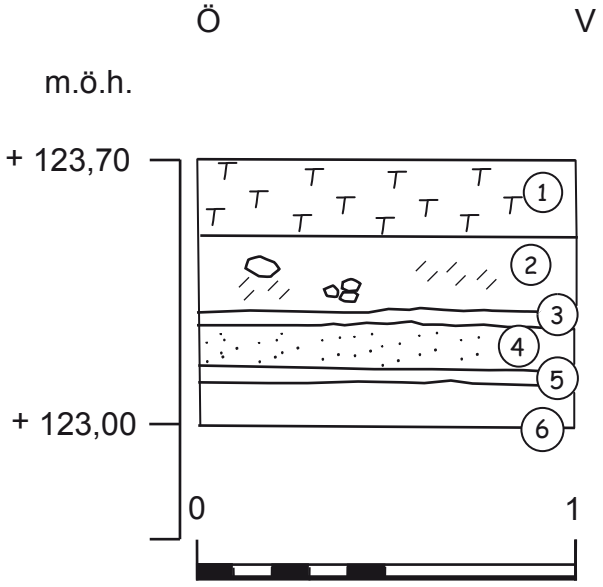

Lagerföljd profil 1. Schakt 1. Vika Kyrka.
1: Torv och matjord.
2: Matjordsinblandad silt, grus och sandstrimmor.
3: Strimma av silt och kol.
4: Sand.
5: Rödbrunt, grovkornigt lager sand och tegelkross.
6: Flammig silt. Ej naturlig marknivå.

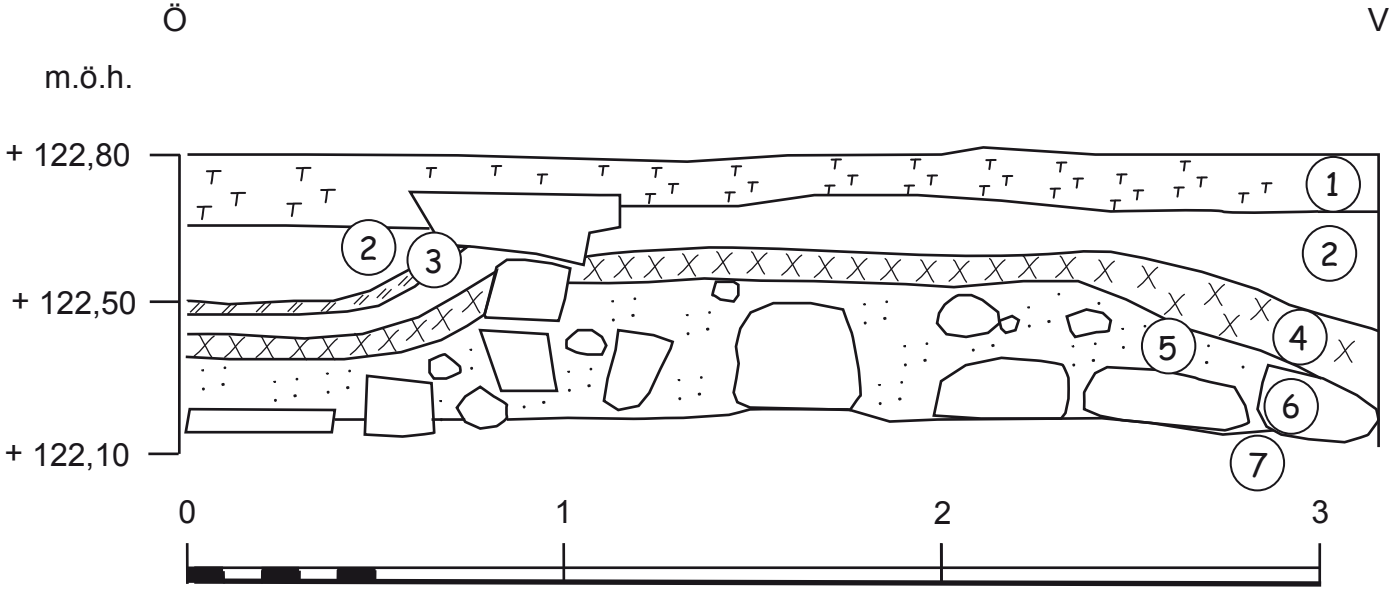

Lagerföljd profil 2. A1. Schakt 1. Vika Kyrka.
1: Torv och matjord.
2: Matjordsinbland silt innehållandes grus och sten.
3: Tunn strimma av rödbrun silt och kol.
4: Rödbrunt, grovkornigt lager sand och tegelkross.
5: Sand.
6: Sten.
7: Flammig silt och primär anläggningsnivå.

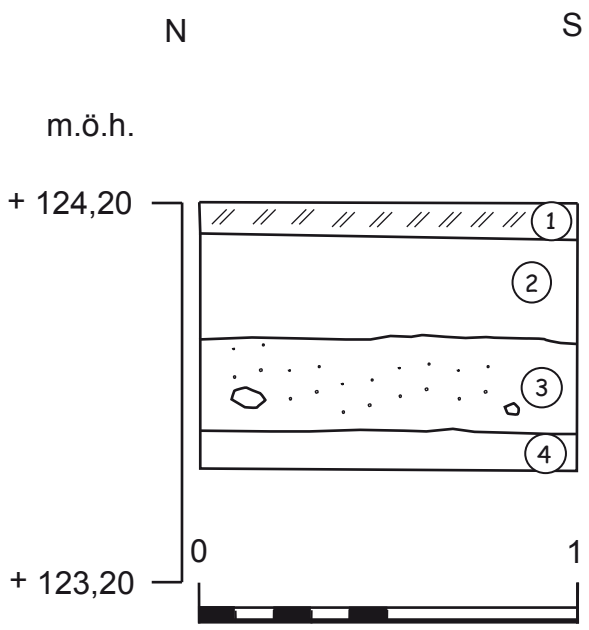

Lagerföljd profil 3. Schakt 2. Vika Församlingshem.
1: Asfalt.
2: Bärlagermateriel. Diffus övergång till (3).
3: Mörkbrun silt innehållandes tegelkross (A9).
4: Naturlig silt och marknivå.

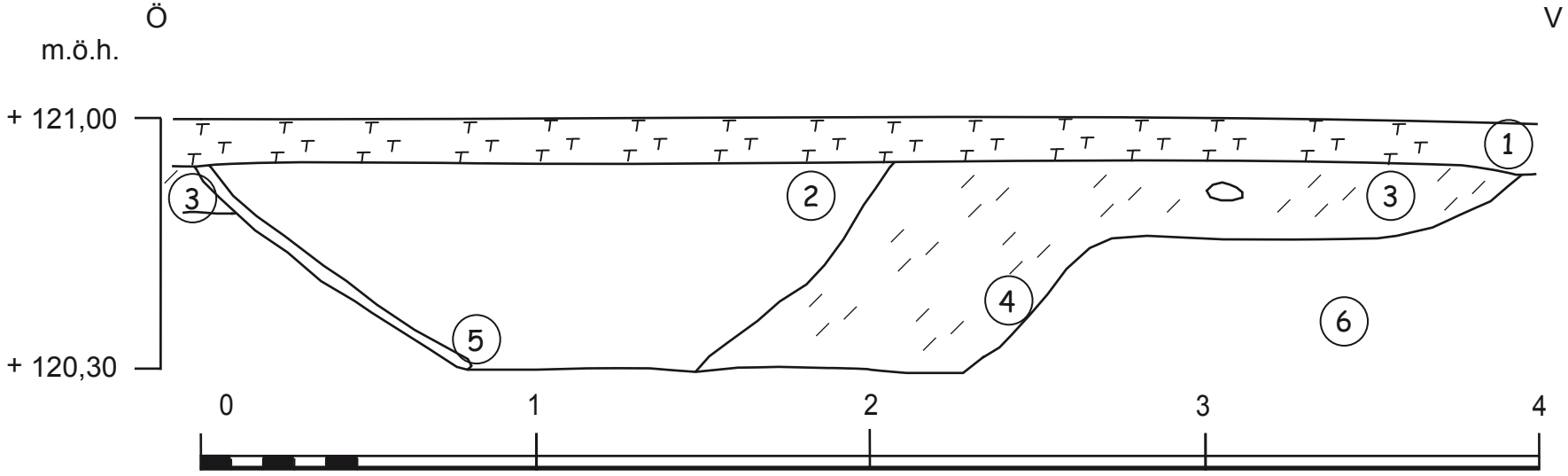

Lagerföljd profil 4. A8. Schakt 2.
1: Torv
2: Nedgrävning. Fyllning av flammig, beige-orange silt
3: Matjord innehållandes silt och tegelfragment.
4: Nedgrävning. Fyllning av brun, matjordsinblandad silt.
5: Tunn kant/lins av brungul silt.
6: Naturlig marknivå av ljus silt.